

Bovška ovca

Ovčereja je bila v 18. stoletju v Sloveniji poleg konjereje najpomembnejša živinorejska panoga. Ovce so dajale mleko, meso in volno, bile so nezahtevne za rejo in preživele so tudi ob skromni prehrani. V severozahodnem delu Slovenije se je razvila bovška ovca, ki je dobila ime po kraju Bovec. Tam je tudi danes največ redijo. V dolini Trente ji pravijo tudi trentarka.

Pasmo odlikujeta prilagodljivost težavnim in skromnim rejskim razmeram ter sposobnost paše na hribovskih in gorskih pašnikih. Poznana je po mirnem temperamentu, dolgoživosti in odpornosti. Bovška ovca predstavlja okoli 3 % celotne populacije ovc v Sloveniji. Namenjena je priraji mleka in jagnjet, s planinsko pašo čez poletje pa tudi preprečevanju zara-

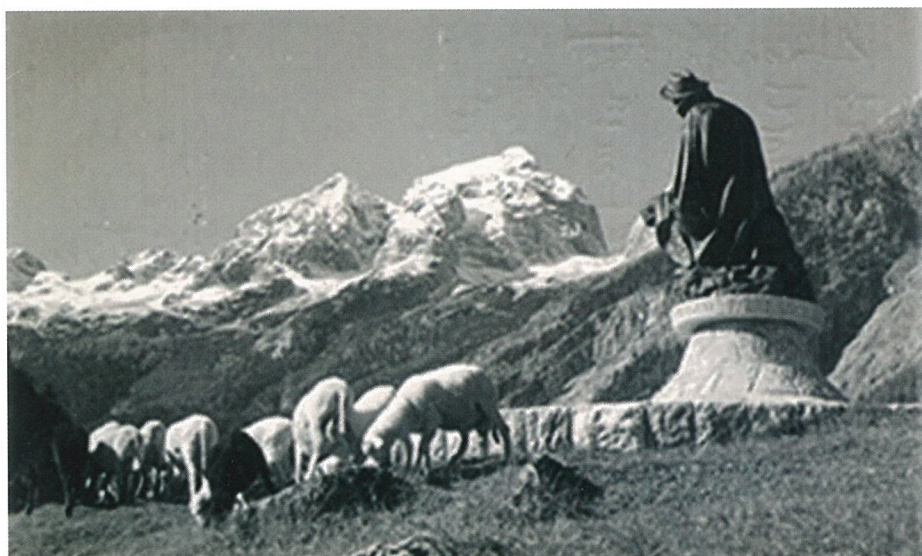
da bi le-te na Bovškem pripomogle k izboljšanju bovške ovce (povečanje okvirja in mlečnosti, izboljšanje volne). Gustav Pirc je leta 1922 v Kmetovalcu v sestavku „Ovčja pasma v slovenskih Alpah“ kritično predstavil nastanek in razvoj ovčjih pasem s poudarkom na slovenskih ovcah. Med drugim je zapisal: „V slovenskih pokrajinah je bila v starodavnih časih

bržkone splošno razširjena le majhna bela ovca, katere pradedji so izhajali menda od šotne ovce ..., ta ovca se še danes nahaja, prevržena (modificirana) po odnošajih svoje sedanje domovine, na južnem pobočju Julijskih Alp (tolminska in bovška) ...“ Novak (1970) poroča, da se je iz križanja z uvoženimi živalmi v 18. in 19. stoletju na Slovenskem razvila tudi bovška ovca.

Bovška ovca danes

Bovška ovca je ena izmed štirih slovenskih avtohtonih pasem ovc in glede na ocenjeni celotni stalež živali na drugem mestu. Večji del populacije je vključen v kontrolo porekla in proizvodnje, ki jo vodi Druga priznana rejska organizacija pri reji drobnice, Oddelek za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Za pasmo je sprejet in potrjen rejski program. Najpomembnejši rejski cilj je ohranitev dobre plodnosti in mlečnosti, obenem pa ohranitev trenutnega staleža živali ob hkratnem preprečevanju parjenja v sorodstvu.

Pri bovški ovci se uporabljajo rejske metode, ki so v skladu s tradicionalnim načinom reje. Okoli 20 % rejcev bovške pasme ima ekološko rejo, kar je poveza-

Fotografija »Ovčja čreda pri spomeniku dr. Julijusu Kugyju v Trenti«
Poštni žig: Soča, 11. 5. 1959 (lastnik fotografije: zaslužni profesor Andrej Šalehar)

ščanja. Pasma je razširjena v avtohtonem – izvornem območju, manjše število tropov pa je tudi izven tega območja.

Bovška ovca nekoč

Valvasor sicer ni pisal o pasmah ovc, je pa v svoji Slavi vojvodine Kranjske (1689) ovčerejo omenjal. V drugi knjigi je zapisal: „... ki kupčujejo z volno ali s ovčjimi siri, ki so tako dobri in delikatni, da jih po Nemčiji prodajajo kot parmezan“. V isti knjigi sledi: „... prebivalci redijo veliko ovc in druge živine in izdelujejo veliko sira, ki se ga običajno imenuje bovški sir ...“. V strokovni reviji Kmetovalec so v letu 1904 objavili vprašanje: „Ali bi uspevale na Bolškem Brgamaške ovce?“, na katerega so odgovorili pritrdilno in nadaljevali z zapisom,

Na levi: ovca bovške pasme (črno-rjava, izvrstna mlekarica), v sredini: jezerska ovca (bela, dobra in obilna volna); na desni: križanec med obema pasmama.

Bovška ovca na začetku 20. stoletja in poudarjena njena odlična mlečnost (vir: Josip Teržan. Kmetovalčev svetovalec. Kmetijska matica, Ljubljana 1929)

no z usmeritvijo v sonaravni način reje, ki pa velikokrat predstavlja ekstenzivno tehnologijo reje. Rejci bovške ovce so organizirani v Društvo rejcev drobnice Bovške.

Razširjenost bovške pasme ovc in stalež živali

V letu 2015 je bilo v kontrolo porekla in proizvodnje vključenih 25 rej, kjer so redili čistopasemsko bovško ovco, od tega je bilo 15 rej, kjer so redili izključno bovško pasmo. Pri tropih, kjer redijo poleg bovške pasme še drugo pasmo, gre v večini primerov za oplemenjeno bovško pasmo, saj so nekateri rejci zaradi želje po večji mlečnosti ovc v svojo rejo vključili ovna oplemenjene bovške z vzhodno frizijsko pasmo. V rejah, kjer redijo manj kot pet živali bovške pasme, preostali del tropa zaseda večinoma oplemenjena bovška ovca. Povprečna velikost znotraj vseh tropov je okoli 70 ovc bovške pasme. V letu 2015 je bilo v kontrolo porekla in proizvodnje vključenih 2279 živali bovške pasme ovc (preglednica 1).

Bovška ovca je lokalno razširjena na območju Zgornjega Posočja (Bovec, dolina Trente z okolico, Log pod Mangartom), ki je tudi izvirno območje pasme. Tako se večji del rej, kjer redijo slovensko avtohtono bovško pasmo ovc, nahaja na območju KGZS Kmetijsko gozdarskega zavoda Nova Gorica (slika 3). Večinoma so to večje reje.

Spreminjanje velikosti populacije bovške pasme ovc v desetletnem obdobju prikazuje slika 4. Od leta 2011 naprej je zaznati rahel upad (v povprečju za 43

Preglednica 1. Število živali bovške pasme, vključenih v kontrolo porekla in proizvodnje, po območnih kmetijsko-gozdarskih zavodih in kategorijah živali v letu 2015

KGZ	Ovni	Plemenske ovce	Mladice	Skupaj
Celje	1	10	3	14
Kranj	0	0	0	0
Ljubljana	3	104	7	114
Murska Sobota	0	0	0	0
Nova Gorica	134	1698	319	2151
Skupaj	138	1812	329	2279

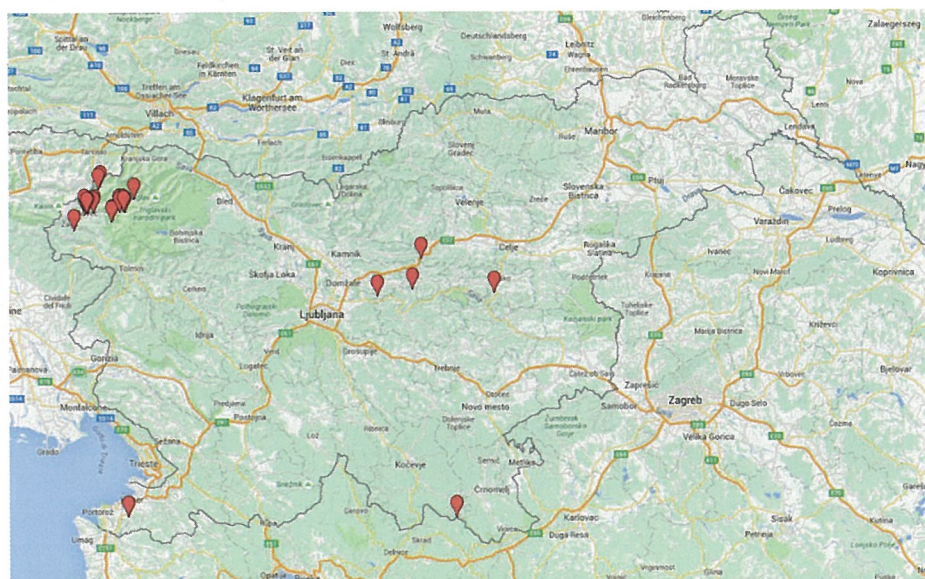
živali), in sicer tako po posameznih kategorijah kot tudi celotnega staleža, kar je posledica zmanjševanja števila živali v tropih in delno tudi povečanja reje ovc oplemenjene bovške pasme.

Ogroženost bovške ovce

V skladu z Registrom in zootehniško oceno pasme je ocenjeni stalež celotne populacije bovške ovce v Sloveniji okoli 3300 živali. Do leta 2013 smo stopnjo ogroženosti pasem domačih živali ocenjevali na podlagi števila čistopasemskih plemenic, vpisanih v rodovniško knjigo (Pravilnik o ohranjanju biotske raznovrstnosti v živinoreji, Ur. l. RS, 90/04), v letu 2014 pa smo ocenjevanje stopnje

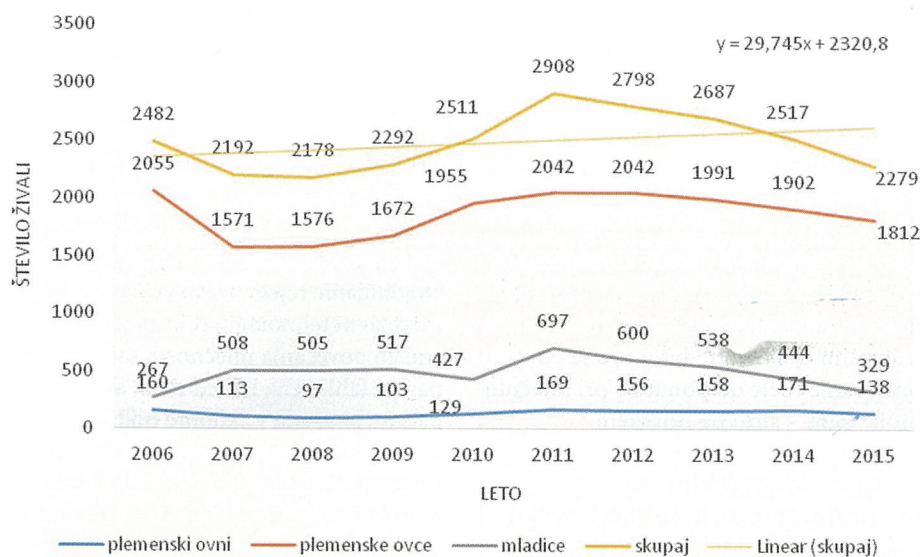

Z različnimi proizvodi bovške ovce ohranjamo kulturno in naravno dediščino v slovenskem prostoru.

Razširjenost kontrolirane populacije bovške pasme ovc po Sloveniji

ogroženosti pasme razširili še na druge kriterije, in sicer: stopnja ogroženosti na osnovi sposobnosti pasme za reprodukcijo, stopnja ogroženosti na podlagi trenda populacije in deleža čistopasemskih parjenj ter upoštevanje geografske razširjenosti in koeficienta inbridinga (Pravilnik o spremembah Pravilnika o ohranjanju biotske raznovrstnosti v živinoreji, Ur. l. RS, 88/14). V preglednici 2 so prikazane ocene stopnje ogroženosti pri bovški ovci po posameznih kriterijih. Izmed vseh kriterijev ima bovška ovca najnižjo stopnjo ogroženosti za geografsko razširjenost, saj se okoli 90 % populacije, vključene v rejski program, nahaja 12 km od izračunanega geografskega središča. Na podlagi Pravilnika (Ur. l. RS, 88/14) se za izražanje skupne ocene ogroženosti upošteva najvišja stopnja ogroženosti po

Stalež živali bovške pasme ovc v kontroli porekla in proizvodnje po kategorijah in skupaj 2006–2015

Preglednica 2. Stopnja ogroženosti bovške ovce

	BOVŠKA OVCA
KONČNA stopnja ogroženosti pasme	1
Stopnja ogroženosti na osnovi sposobnosti za reprodukcijo	2
Stopnja ogroženosti na osnovi trenda populacije in deleža čistopasemskih parjenj	2
Geografska razširjenost	1
Koeficient inbridinga	/

Stopnja ogroženosti: 1 – kritična, 2 – ogrožena, 3 – ranljiva, 4 – neogrožena.

posameznih kriterijih. V skladu z navedenim ima bovška ovca torej največjo, to je kritično stopnjo ogroženosti. Kljub temu je trenutna zootehniška ocena stanja pasme s stališča ohranjanja pasme pozitivna.

Izvajanje posebnih rejskih in selekcijskih ukrepov

Selekcija za bovško ovco temelji na aktivni populaciji ovc v tropih, vpisanih v izvorno rodovniško knjigo za bovško ovco. Pri tej populaciji ovc se spremlja poreklo in proizvodne lastnosti, opravlja se biološki test (potek jagnjitve, prirojene napake, telesne oblike), genotipizacija ovnov za namen selekcije živali, odpornih proti transmisivnim spongiformnim encefalopatijam (TSE). Ovce so ocenjene in razvrščene v razrede na osnovi zunanjih lastnosti in rezultatov preizkušnje sorodnikov v pogojih reje (rezultatov plodnosti, ravnosti in mlečnosti). Pri mlečnih pasmah, tako tudi pri bovški ovci, se napovedujejo plemenske vrednosti za mlečnost in sestavo mleka. Ovce so tako razvrščene na osnovi plemenskih

vrednosti za prirejo mleka, zlasti indeksa sirjenja, ter na osnovi zunanjih lastnosti in rezultatov preizkušnje sorodnikov v pogojih reje (rezultatov plodnosti, ravnosti). Za razplod se odbira plemenjake z ustreznimi genotipi, odpornimi proti TSE. Na osnovi teh rezultatov se od ovc z nadpovprečnimi rezultati odbirajo ovni in jagnjice za obnovo tropa.

Zaradi zmanjšanja proračunskih sredstev v preteklih letih se je konec leta 2013 zaključila lastna preizkušnja za ovne bovške pasme na testni postaji. Tradicionalno poteka njihova izbira na kmetijskih gospodarstvih.

Eden izmed pomembnih rejskih ukrepov je program preprečevanja parjenja v sorodu. Parjenje v sorodu preprečujemo tudi na tak način, da ima vsak rejec, katerega ovce so vključene v kontrolo porekla in proizvodnje, možnost vpogleda morebitnega sorodstvenega razmerja plemenjaka s svojimi ovci preko spletne strani Biotehniške fakultete http://www.bfro-uni-lj.si/pls/oratest/drob_misc.vstop pod Pregledi/Sorodstvo. Spletna aplikacija izračuna koeficient sorodstva

med vsemi aktivnimi živalmi pri rejcu in navedeno živaljo (plemenjakom). Na sorodstveno razmerje na novo odbranega ovna v tropu se posveča pozornost tudi pri vnosu odbranih živali v izvorno rodovniško knjigo za bovško ovco. V primeru kupca, ki svojih živali nima vključenih v kontrolo porekla in proizvodnje, se morebitna sorodstvena povezava med ovnom in ovci preveri po izvoru ovna (izvorni rejec ovna) in izvoru ovc v kupčevem tropu (izvorni rejec ovc). V primeru ugotovljenega sorodstvenega razmerja se nakup (v primeru testnih postaj) ali menjava (v primeru prodaje med tropi) ovna odsvetuje.

Plemenjaki se zagotavljajo z odbiro znotraj kontroliranih tropov na osnovi lastne preizkušnje v pogojih reje.

Reja, prireja in proizvodi bovške pasme ovc

Glede na to, da je bovška ovca kombinirana mlečna pasma z veliko zmogljivostjo prireje mleka in prirejo jagnjet, je z vidika večje gospodarnosti reje pričakovana razmeroma intenzivna reja živali. Pri reji se upošteva in spoštuje osnovne ekološke, etološke in druge zahteve, ki jih določa pravni red na tem področju. Prevladuje prireja z majhnim in srednjim vložkom.

Bovška ovca je sezonsko poliestrična pasma. Pripusti potekajo jeseni. Ovce jagnjijo spomladi, po odstavitvi jagnjet pa se prične molža ovc. Ovce dosejajo povprečno mlečnost okoli 200 kg mleka v laktaciji s povprečno vsebnostjo 6,4 % maščob in 5,3 % beljakovin v mleku. V boljših rejah dajo ovce tudi več kot 250 kg mleka v laktaciji. Povprečna rojstna

Rejci bovške pasme ovc izdelujejo odlične mlečne proizvode.

masa jagnjet je okoli 4 kg, odstavljajo jih pa pri telesni masi okoli 13 kg. Le-ta se je v zadnjih petih letih zmanjšala zaradi zgodnjega odstavljanja jagnjet za nadaljnjo prodajo. Za korektne rezultate je nujno, da rejci selekcijski službi zagotavljajo rojstne in odstavitvene telesne mase svojih jagnjet.

Tradicionalni sistem reje drobnice vključuje v času vegetacije planinsko pašo na strmih in hribovitih pašnikih v okolici Bovca, doline Trente, Loga pod Mangartom ... Na začetku pašne sezone na planini rejci izmerijo dnevno namolzeno količino mleka. Na podlagi tega podatka si na planini razdelijo delo in zaslužek. V zadnjem desetletju se vedno več predvsem rejcev večjih tropov odloča za poletno pašo v dolini. Rejci bovške ovce, ki se nahajajo v okolici Bovca, Soče in Loga pod Mangartom, svoje ovce prezimijo v individualnih hlevih.

Namolzeno mleko rejci predelujejo v odlične mlečne proizvode. Bovški sir je proizvod, katerega pomen sega stoletja nazaj v zgodovino. Pod imenom »bovški sir« je bil prvič omenjen v ceniku za mesto Videm iz leta 1756, iz katerega je razvidno, da je imel ta sir višjo ceno v primerjavi z drugimi siri. Bovški sir je štirinajsti slovenski proizvod z evropsko zaščito zajamčene tradicionalne posebnosti. Stranska proizvoda sirjenja sta skuta in sirotka. Rejci obvladujejo celotno proizvodnjo. Meso in volna sta pri

bovški ovci drugotnega pomena, a tudi ne zanemarljiva.

Za gospodarnost reje je pasma primerena ob zmernih spremenljivih stroških in trenutnih cenah jagnjet in sira. Ponudba in povpraševanje po plemenskem materialu je trenutno zadovoljiva, tudi jagnjeta za zakol se hitro prodajo. Plemenski material se prodaja tako iz kontroliranih tropov v trope, ki na novo začenejo reje, nekaj prometa pa je tudi med rejci kontroliranih tropov. Predvsem pa je povpraševanje večje od ponudbe pri mlečnih proizvodih – sirih na Bovškem.

Podpora kmetijskim gospodarstvom, ki redijo bovško pasmo ovc iz naslova ukrepa KOPOP (Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila 2015-2020)

Za bovško pasmo ovc so namenjene podpore za izvajanje ukrepa KOPOP, ki se nanaša na GVŽ v primeru reje lokalnih pasem, ki jim grozi prenehanje reje-GEN_PAS. V letu 2015 je 16 rejcev bovške pasme vložilo zahteve za 1538 živali. V letu 2014 je zahteve iz istega naslova uveljavljalo 17 rejcev za 1560 živali (vir: Aplikacija obdelave zbirnih vlog za leto 2015, Agencija za kmetijske trge in razvoj podeželja).

Ohranjanje doz semena in drugega genetskega materiala ter depozitorij tkiv

V skladu z določili Zakona o živinoreji (Ur. l. RS, št. 18/2002) Republika Slovenija zagotavlja in vzdržuje genetske rezerve za posamezne vrste, pasme in linije domačih živali v obliki minimalnega števila domačih živali, doz semena, jajčnih celic ali zarodkov ter spremlja in analizira stanje biotske raznovrstnosti v živinoreji. Ta obveza se nanaša tudi na ovno seme. V skladu s pogodbo »genetske banke« o hranjenju (kriokonzervaciji) ovnovega semena za genetske rezerve je bilo v letu 2015 na Kliniki za reprodukcijo Veterinarske fakultete Univerze v Ljubljani odvzeto in zamrznjeno seme dveh ovnov bovške pasme (po 27 slamic semena). Skupno imamo pri bovški ovci

shranjenih 699 doz zamrznjenega semena (preglednica 3). V letu 2015 smo v depozitorij tkiv shranili tudi 48 vzorcev DNK bovške ovce.

Predlogi ukrepov pri reji bovške pasme ovc

Kratkoročni ukrepi so predvsem preprečevanje parjenja v sorodstvu in spodbujanje rejcev v usmeritev k bolj intenzivni tehnologiji reje, predvsem v smislu povečanja mlečnosti, saj je bovška pasma lahko ena izmed tistih avtohtonih pasem, ki spada v skupino bolj proizvodnih pasem. Glede na velike količine razpoložljive paše na območju reje bovških ovc bi bil nadaljnji razvoj pasme možen v smeri pitanja odstavljenih – sesnih jagnjet na paši na večjo telesno maso namesto takojšnje prodaje za zakol. Tako bi bilo možno preprečiti nadaljnje opuščanje rabe kmetijskih zemljišč in že opuščene površine revitalizirati.

Rejci z večjimi tropi imajo urejeno registracijo ali odobritev obrata za predelavo mleka in mesa ter so vključeni v prodajo proizvodov na lokalnih trgih. Vključeni so v sirarsko pot (planine Mangart, Duplje in Božca). Ohranjanje tradicije ovčereje in sirarstva je izrednega pomena z vidika ohranjanja kulturne dediščine. Kot gospodarska panoga odpira možnosti dodatnega zaslužka, ne samo sirarjem, ampak tudi drugim subjektom, ki se ukvarjajo s turizmom. Pri proizvodih je potrebno pri promociji oziroma trženju v čim večji meri izkoristiti avtohtono pasmo kot del blagovne znamke. Glede na izkušnje pri ohranjanju biotske raznovrstnosti v živinoreji v evropskem prostoru je možno dolgoročno ohraniti ogrožene pasme z rabo, ki je ekonomsko upravičena.

Dolgoročni ukrepi pri bovški pasmi so povečati intenzivnost odbire na izražnost materinskih lastnosti in mlečnosti ter povečanje staleža. Pri odbiri se večja teža pripiše lastnostim, ki izražajo dolgoživost (čvrste noge, pravilni bicliji, pravi ugriz) in veliko mlečnost ter dobro kakovost mleka. Potrebno je izboljšati tehnologije reje pri rejcih, ki ne dosegajo takih rezultatov proizvodnje, ki bi jih sicer ta pasma lahko omogočila.

*dr. Metka Žan Lotrič
UL, Biotehniška fakulteta, Oddelek za
zootehniko, Druga priznana organizacija
pri reji drobnice
Foto: Metka Žan Lotrič*

Razrez sirarske skute, narejene iz mleka bovške pasme ovc, ki je med potrošniki visoko cenjena.

Preglednica 3. Shranjen genetski material v genski banki CryoWEB pri bovški pasmi ovc

Pasma	Material	Št. živali	Št. vzorcev (enot)
Bovška ovca	kri	128	128
	seme	19	699
	DNK	48	48